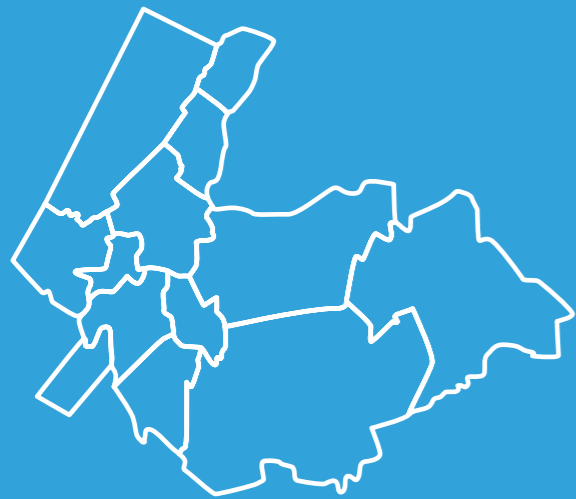

Koersdocument Economie

Op weg naar een sterke,
toekomstbestendige kennisregio

De regio heeft
583.957 inwoners

In de regio staan ruim
255.000 woningen

De regio Holland Rijnland
beslaat 542 km²

Ruim 40% van de
beroepsbevolking in
Holland Rijnland is
hoogopgeleid

Het aandeel van bio science
in de omzet en het aandeel
in werknemers en salaris
is ongeveer 4 en 2,5 keer
zo groot als gemiddeld in
Nederland

699,8 banen per
1.000 inwoners tussen
de 15-64 jaar

Voorwoord

Zo'n 583.957¹ mensen leven samen in de regio Holland Rijnland en maken deze tot wat zij is. Onze regio is gunstig gelegen in de Randstad en onderscheidt zich door een grote diversiteit aan economie, karakteristieke open landschappen met zee, strand en duinen, landgoederen, polders, Hollandse plassen, de veelkleurige bloemenvelden en historische steden en dorpen.

Met sterke economische clusters zoals het Leiden Bio Science Park, (Nederlands grootste Life Sciences & Health-campus), de Hightech, ruimtevaarttechnologie en data op de NL Space Campus, autonoom bewegende (drone) technologie bij Unmanned Valley in Katwijk en de Greenports staat onze regio internationaal op de kaart en maakt het onderdeel uit van internationale kennis- en handelsnetwerken.

Aanvullend op die kenniseconomie heeft de regio sterke verzorgende bedrijvigheid (veel kennisgerelateerde bedrijvigheid is ook mkb) die een belangrijk aandeel levert in de werkgelegenheid.

Onze lokale (stads)verzorgende economie (denk aan de brede maakindustrie, ICT, techniek, groothandel en logistiek, maar ook de primaire levensbehoefte, zorg en welzijn etc.) profiteert van een sterke kenniseconomie en is cruciaal voor het functioneren van de kenniseconomie en onmisbaar voor een goed woonklimaat van onze inwoners. Genoeg aanleiding dus om de krachten te bundelen en ons als 13 gemeenten van Holland Rijnland samen in te zetten voor een toekomstbestendige economie.

RaboResearch constateert in economische onderzoeken over onze regio dat de regionale economische motor hapert. Tegelijkertijd concludeert RaboResearch ook dat (grote delen van) de regio 'alles in huis hebben om een sterke kennisregio te worden, maar dat dit nog niet uit de cijfers blijkt'. Wat we ook zien is dat de ruimte voor bedrijvigheid schaars is, de personeelstekorten groot zijn, de netcongestie toeneemt en de

overgang naar een digitale, duurzame en circulaire samenleving om nieuwe verdienmodellen en vaardigheden vraagt.

De eerste stap die wij als regiogemeenten met dit koersdocument richting een sterke kennisregio zetten, is door te focussen op de sterke (toekomstbestendige) sectoren, het versterken van onze economische clusters en ecosystemen en onze capaciteit en middelen daarop in te zetten. Door te durven kiezen voor een scherp profiel en koers waarlangs we die samenwerking vormgeven. Door te streven naar een inclusieve arbeidsmarkt waarin alle talenten tot hun recht komen. Door clusteroverstijgende innovatie te stimuleren ten behoeve van onze maatschappelijke opgaven.

Daarom ben ik blij met dit Koersdocument Economie. Het biedt de regionale focus op die sectoren die we nodig hebben om in tijden van economische transitie de juiste stappen te zetten. Het is een leidraad voor onze samenwerking, voor onze gesprekken met onze stakeholders en voor de inzet van onze menskracht en middelen. Met dit Koersdocument hebben we een toetssteen in handen om strategische keuzes te maken die ons economisch verdienvermogen en brede welvaart voor onze inwoners vergroten en onze regio verder op de kaart zetten. Zodat we ook in de toekomst trots kunnen zijn op onze mooie regio.

Robbert- Jan van Duijn

Lid Dagelijks Bestuur Holland Rijnland
Voorzitter Commissie Economie Holland Rijnland

¹ Cijfers per 1 januari 2024

1

Inleiding en leeswijzer

Foto: Wendy Mensink

Economisch versterken van de regio

De 13 gemeenten binnen de regio Holland Rijnland werken op economisch vlak samen aan een stevige positionering en profilering van de regio binnen Nederland. We voelen de noodzaak om deze samenwerking met meer focus vorm te geven. Gericht op brede welvaart, innovatie en samenwerking binnen de regio werken we toe naar het versterken van onze economie en vergroten van de agglomeratiekracht. Dat zijn de voordelen die bedrijven en mensen ervaren wanneer ze zich dicht bij elkaar vestigen, vaak in stedelijke gebieden of industriële clusters.

Waarom een Koersdocument?

De regio heeft geconstateerd dat de economische onderlegger in de Regionale Omgevingsagenda (d.d. juni 2021) een nadere uitwerking, duiding en focus behoeft. Een heldere regionale economische koers geeft focus op onze sterkste sectoren en economische clusters, ook in de samenwerking met publieke en private samenwerkingspartners. Dit draagt eraan bij dat de economie ook op lange termijn vitaal en innovatief blijft.

We gaan onze economische kracht verder versterken en doen dit met oog voor balans in werkgelegenheid, een fijne woonomgeving en ons bijzondere landschap. We bouwen voort vanuit onze eigen economische kracht en benutten onze positie tussen de metropolen en het prettige woon- en leefklimaat. Daarmee vormen we een unieke regio in de Randstad en het Groene Hart.

Het Koersdocument Economie benutten we:

- als regionaal kader voor lokale beleidsontwikkeling;
- als leidraad voor het verbeteren van de advisering richting het bestuur als het gaat om initiatieven;
- als kader waaraan we toetsen voor het investeren in projecten, interventies en maatregelen;
- voor input voor economische ruimtelijke beleidsvoornemens bij provincie Zuid-Holland en op rijks- en Europees niveau;
- als leidraad voor gesprekken met samenwerkingspartners, provincie en Rijk en voor lobby.

De verschillen in maat en schaal in onze regio willen we benutten en uitbouwen. We verstevigen de agglomeratiekracht van onze meest verstedelijkte gebieden, dit betekent continueren van de inzet op de Stedelijke As tussen Noordwijk - Katwijk - Leiden - Alphen aan den Rijn. Tegelijkertijd versterken we de kracht, economische en landschappelijke waarde en vitaliteit van de landelijke gebieden en de diversiteit van het beeldbepalende landschap waarvan we de kwaliteit verrijken. Daarmee maken we als regio met 13 gemeenten en de vele verschillende kernen samen één sterke

regio en dragen we gezamenlijk bij aan de regionale economische ontwikkeling en brede welvaart van onze inwoners.

Wat willen we bereiken?

Het Koersdocument geeft antwoord op de centrale vraag: 'Wat is de toekomstbestendige economie van Holland Rijnland waarmee we de economische agglomeratiekracht in de regio versterken en waarmee we bijdragen aan de brede welvaart in de regio?'. De centrale ambitie van onze regio is het creëren van een toekomstbestendige, vitale en concurrerende regionale economie, die bijdraagt aan brede welvaart voor inwoners en ondernemers in onze regio. Hier werken we naartoe aan de hand van een aantal strategische lijnen, die zijn gebaseerd op een uitvoerige analyse van onze economie. We versterken waar onze kracht zit en verbeteren onze zwaktes zodat deze kunnen bijdragen aan onze centrale ambitie. Dit betekent dat we inzetten op het vergroten van onze innovatiekracht, als katalysator van onze economische ontwikkeling. Met het Life Sciences & Health-cluster, het Hightech-cluster, de Greenports en Circulaire bouw als onderscheidende sectoren met grote potentie. We versterken de woon-werkbalans, zodat onze regio een bereikbare regio blijft waar het goed wonen en ook goed werken is voor onze inwoners. We zetten in op het binden en aantrekken van talent voor onze regio, omdat dit een van de grootste knelpunten is bij onze werkgevers is. En tot slot maken wij onze economie en werklocaties toekomstbestendig en duurzaam, omdat dit onze aantrekkingskracht als vestigingslocatie voor bedrijven vergroot en tegelijkertijd bijdraagt aan brede welvaart in onze regio. Hierbij zijn onze recreatie en toeristische kwaliteiten essentieel, ondersteunend voor een prettig woon-, werk-, en verblijfsklimaat.

Leeswijzer

- In de eerste twee hoofdstukken, H1 Inleiding en H2 Opgaven, lichten we onze economie en de belangrijkste transitie en opgaven toe.
- Het derde hoofdstuk beschrijft de economische koers met haar vier sleutelsectoren, en vijf thema's. We belichten onze visie op het behoud van een aantrekkelijk woon-, leef-, en werkklimaat.
- Het afsluitende hoofdstuk 4, geeft een weergave van hoe we samenwerken als regio en met onze partners. Daarbij belichten we ook de verbinding met de Regionale Investeringsagenda (RIA).

2

De economie van Holland Rijnland en onze opgave

Het ecosysteem van onze regio is na die van Delft, Amsterdam en Eindhoven het sterkste van Nederland (Atlas Research, 2024). Dit toont de potentiële economische kracht van onze regio aan: ondernemers en bedrijven vinden in Holland Rijnland veel randvoorwaarden om succesvol te zijn. De aanwezigheid van kennisinstellingen als de Universiteit Leiden, het Leids Universitair Medisch Centrum en de NL Space Campus/ESA ESTEC, maar ook kennis- en onderwijsinstellingen als mboRijnland, Hogeschool Leiden, Leidse instrumentmaker School en CIV BIC Science zorgen voor spin-offs, waardoor de regio internationaal een toonaangevende positie inneemt op het gebied van Life Sciences & Health, Hightech met space en autonoombewegende (drone)technologie. Bovendien zijn er connecties met kennisinstellingen buiten de regio zoals de TU Delft, de Erasmus Universiteit in Rotterdam, Naturalis en GreenCampus Amsterdam.

De aanwezige verzorgende economie ondersteunt de kenniseconomie en het functioneren van het woon- en werkmilieu². Een deel van deze verzorgende bedrijvigheid bevindt zich op de 110 bedrijventerreinen in onze regio. Deze bedrijventerreinen zijn goed voor circa 83.000 banen (1/3 van de werkgelegenheid) in onze regio. Indirect hangt bijna de helft van de banen in de regio samen met de activiteiten op de bedrijventerreinen in de regio. Hiermee biedt deze bedrijvigheid veel werkgelegenheid aan inwoners van de regio en profiteert van de nabijheid van de omliggende metropolen.

De verschillen in maat en schaal in onze regio willen we benutten. We verstevigen de agglomeratiekracht van onze meest verstedelijkte gebieden, dit betekent continueren van de inzet op de Stedelijke As tussen Noordwijk - Katwijk - Leiden - Alphen. Tegelijkertijd versterken we de kracht, economische en landschappelijke waarde en vitaliteit van de landelijke gebieden en de diversiteit van het beeldbepalende landschap waarvan we de kwaliteit verrijken.

In 2024 voerde onderzoeksbureau Atlas Research een onderzoek uit naar de economische structuur van Holland Rijnland, de kansen en bedreigingen. Dit leidde tot het advies om langs een viertal strategische lijnen de regionale economie te versterken:

- 1. We verhogen de innovatiekracht van de regionale economie**, als katalysator voor regionale economische groei en brede welvaart.
- 2. We versterken de woon-werkbalans in de regio**, waardoor Holland Rijnland een regio blijft waar het goed wonen én ook werken is. Met volop banen en

voorzieningen voor de eigen inwoners (als basis voor brede welvaart).

- 3. We boeien en binden talent aan onze regio**, aangezien talent/human capital één van de belangrijkste drijfveren is van economische groei en innovatie.
- 4. We maken onze economie toekomstbestendig**, als basis voor brede welvaart.

Een nadere onderbouwing van deze strategische lijnen volgt in onderstaande paragrafen.

2.1 Verhogen innovatiekracht van de regionale economie

Ondanks de hoge productiviteit, blijft de economische ontwikkeling van Holland Rijnland achter (Atlas Research, 2024). Tevens zijn er in andere regio's zoals Rotterdam/Den Haag meer scale-ups (bedrijven met drie opeenvolgende jaren 20% werkgelegenheidsgroei) aanwezig. De groei in de sectoren waarin onze regio gespecialiseerd is, stak de afgelopen jaren bovendien niet sterk af tegen het Nederlands gemiddelde. Tegelijkertijd zien we ook dat de maatschappelijke opgaven groot zijn en de komende jaren bij bedrijven op veel gebieden om vernieuwing en innovatie zullen vragen. Om te zorgen dat onze regio economisch krachtig wordt en concurrerend blijft, ligt er de komende jaren een belangrijke opgave om de innovatiekracht van ons bedrijfsleven te versterken. Dit is een urgente opgave en vraagt om regionale keuzes en focus op vernieuwing en versterking van de bestaande economie van Holland Rijnland.

De grootste innovatiekracht zit in het Life Sciences & Health-cluster op het Leiden Bio Science Park. Een patentanalyse en een nadere analyse van productie- en werkgelegenheidscijfers laten zien dat het Leiden Bio Science Park dé innovatiemotor is van de regio. Het Life Sciences & Health-cluster is een magneet voor talentvolle (internationale) werknemers en kennisintensieve bedrijvigheid – waarvan de rest van de regio ook profiteert. Verder is het hightechcluster met de NL Space Campus met ESA ESTEC, en Unmanned Valley een sterk cluster dat een grote bijdrage levert aan het economisch presteren van onze regio en (inter)nationaal sterke verbindingen heeft. We hebben drie Greenports, inclusief het ecosysteem hieromheen die sterk ingebed zijn in onze regio. Daarnaast laat de werkgelegenheidsontwikkeling van de afgelopen tien jaar zien dat de bouw en specialistische zorg groeisectoren zijn. Een scherpere keuze in het economisch profiel van de regio en meer samenhang in het economisch beleid moet de economische ontwikkeling van onze regio in opwaartse richting stuwten. Door het werken aan het

² Bron? Veel kennisgerelateerde bedrijvigheid is ook mkb. Mkb is een belangrijke motor in de werkgelegenheid (70%) en economie (60% BBP) van Nederland.

versterken van het verdienvermogen van de regio, verbetert ook de aantrekkelijkheid en de (economische) betekenis van de regio voor Nederland. Dit scherpere profiel zal Holland Rijnland beter positioneren bij hogere overheden. Het Leiden Bio Science Park en de samenhangende Life Sciences & Health-sector is hierbij de belangrijkste regionale troefkaart.

80% van de Nederlandse hightech-space-sector is gevestigd in Zuid-Holland in de ruit Delft-Den Haag-Noordwijk-Leiden (Programma Zuid-Hollandse Economie, 2020 provincie Zuid-Holland) en meer dan 50% van de Nederlandse dronebedrijven zijn gevestigd in Zuid-Holland (Aerospace Delta, Innovation Quarter Zuid-Holland). Door de ontwikkeling van techniek (innovatie) vanuit de hightech-sector met de space en autonoombewegende (drone)technologie ontstaan kansen voor regionale en nationale toepassingsmogelijkheden. Te denken valt aan toepassingen in de teelt in de Greenports, maar ook aan toepassingen voor onze nationale veiligheid, gezondheid en weerbare maatschappij in brede zin.

2.2 Versterken van de woon-werkbalans

Holland Rijnland bevindt zich tussen de metropoolregio's Amsterdam en Rotterdam-Den Haag. Het voorzieningenniveau is op orde en de leefbaarheid is goed, zeker ten opzichte van de grote steden in de Randstad. De recreatie- en toerismesector (vrijetijdseconomie) heeft een belangrijke waarde als het gaat om aantrekkelijkheid en leefbaarheid voor met name in de inwoners van de regio en de toeristen die naar de regio komen.

We moeten keuzes maken hoe we omgaan met de beschikbare ruimte voor wonen, werken en recreëren. Tot 2030 bouwen we 30.000 woningen. Ook na 2030 verwachten we een forse bouwopgave. Tegelijkertijd willen we ook dat er voor deze inwoners banen in onze regio zijn. Ook de energietransitie, klimaatadaptatie en de (circulaire) economie vragen om ruimte. Tegelijkertijd koesteren we het bijzondere en diverse landschap van onze regio. Dit landschap is kwetsbaar. Stikstof en een te hoge CO₂-uitstoot zetten dit landschap en haar biodiversiteit en soortenrijkdom onder druk.

Ruimte voor economie is de randvoorwaarde om ook werkgelegenheid te laten groeien. Ondanks de druk op de schaarse ruimte is er een noodzaak om ruimte voor economie en bedrijventerreinen, evenals het beter benutten van bestaande bedrijventerreinen, nu en in de toekomst op de agenda te houden. Om die reden werken we als gemeenten binnen Holland Rijnland met een regionale bedrijventerreinenstrategie. Deze strategie is de onderlegger voor afspraken met de provincie als

het gaat over het beter benutten van bestaande terreinen en de aanleg van nieuwe terreinen (vraag/aanbod). Vanuit onze economische koers gaan we bedrijven in de belangrijke economische sectoren die we hebben geïdentificeerd in het koersdocument, prioriteit geven als het gaat om het accommoderen van de economie.

2.3 Toekomstbestendig maken van onze economie

De sterke sectoren, aanwezige toonaangevende kennisinstellingen (wo-, hbo- en mbo-niveau), het goede woonklimaat en de groeiende bevolking van Holland Rijnland kunnen bijdragen aan economische groei van onze regio, mits we de samenwerking in triple-helixverband en met de juiste focus goed inzetten. Wij willen onze regio niet alleen maar welvarender maken, maar ook slimmer, duurzamer en gezonder. Hierbij hebben wij te maken met een aantal transitie met grote invloed op de economie en de samenleving. Zoals:

- We moeten ons in de regio **aanpassen aan een veranderend klimaat**. Economisch gezien worden met name voor de Greenports ontwikkelingen in klimaatverandering, eisen voor water- en bodemkwaliteit, en maatregelen die erop gericht zijn om de negatieve effecten tegen te gaan, gezien als een uitdaging waarop de sierteelt-, bollen- en boomsierteeltsector zal moeten inspelen om toekomstbestendig te kunnen blijven. Ook zien we dat het gros van de bestaande bedrijventerreinen in onze regio relatief verstedend is. Hier ligt een belangrijke opgave, omdat vergroening naast een bijdrage aan klimaatadaptatie en biodiversiteit ook kan bijdragen aan de aantrekkelijkheid van de terreinen als werklocatie voor werknemers.
- We moeten ons **energiesysteem duurzamer maken**, terwijl het net al overbelast is. In de meeste sectoren zullen de eisen voor beschikbaarheid van energie toenemen, waardoor verduurzaming randvoorwaardelijk wordt. Verduurzaming biedt daarnaast ook een kans voor meer samenwerking op de bedrijventerreinen, in de regio en crossovers tussen verschillende bedrijven, onderwijs- en kennisinstellingen en sectoren in de energietransitie.
- We moeten erkennen dat **digitalisering een grote invloed** heeft op onze bedrijvigheid en werkgelegenheid. Oude technologie maakt plaats voor nieuwe, zoals quantum en AI ('deeptech'). Deze sleuteltechnologie speelt een belangrijke rol in de maatschappelijke uitdagingen, zoals tekorten in de zorg, (cyber)veiligheid en defensie, de energietransitie en medicijnontwikkeling. Een ander specifiek toepassingsgebied is space - extra relevant in samenwerking met bedrijven en instituten zo-

- als de ESA, SRON, TNO en Airbus. Daarnaast is digitalisering cruciaal voor de verwerking van (onderzoeks)data in onze kenniseconomie.
- We werken op landelijk niveau toe naar een **circulaire maatschappij** in 2050. Dit betekent dat we geen (nauwelijks) afvalstoffen hebben en dat repareerbaarheid, langdurig gebruik en herbruikbaarheid van producten cruciaal is. Dit principe vraagt in alle lagen van de samenleving en economie een transitie in denken en doen. Het draait meer dan ooit om een ketenbenadering en biedt kansen voor nieuwe, duurzame businessmodellen in het bedrijfsleven. De transitie naar een circulaire economie heeft ook impact op het ruimtebeslag dat nodig is voor circulaire bedrijvigheid en activiteiten.

Deze transities zorgen ervoor dat onze economie en samenleving continu in beweging zijn. Dit vraagt van de gemeenten in Holland Rijnland om te anticiperen op en te werken aan het toekomstbestendig maken van onze economie. De economie in zijn geheel moet duurzamer en innovatiever zijn om een weerbare economie te worden en te blijven.

2.4 Talent boeien en binden aan de regio

De beschikbaarheid van voldoende personeel en het hebben van een fijne baan zijn van groot belang voor de economie van Holland Rijnland en het welbevinden van haar inwoners. Voor alle sectoren geldt dat het aantrekken van voldoende (geschoold) personeel een grote uitdaging is om ofwel de verwachte groei aan te kunnen, ofwel om te kunnen blijven bestaan. Daarom is het van groot belang om te blijven investeren in een gezonde en inclusieve arbeidsmarkt.

De opgave op het gebied van *human capital* in Holland Rijnland is niet wezenlijk anders dan elders in Zuid-Holland: 4 op de 10 bedrijven kampt met een personeelstekort en tegelijkertijd is er nog altijd een groep mensen op zoek naar passend werk.³ Hiermee is de opgave voor human capital misschien wel één van de belangrijkste thema's voor bedrijven om te ontwikkelen en te groeien. Pendelstromen wijzen daarnaast uit dat Holland Rijnland een netto-leverancier is van werknemers. Bijna de helft van de inwoners werkt buiten de regio Holland Rijnland, en onder hoogopgeleiden is dit zelfs meer dan de helft. Leiden wijkt af van het regionale beeld en heeft als centrumgemeente van de regio Holland Rijnland als enige grote gemeente een inkomende pendel. Daarnaast zijn de afgelopen jaren meer mensen uit de gemeenten van de Stedelijke As, ook daadwerkelijk in de Stedelijke As gaan werken.⁴ Het vraagstuk van human capital kent vele facetten. Hoe zorg je dat het aanbod van werk in kwantitatieve en kwalitatieve zin goed aansluit bij de vraag? Hoe stimuleer je jongeren te kiezen voor een opleiding met veel perspectief op werk? Hoe stel je werkenden in staat de juiste kennis- en vaardigheden te blijven ontwikkelen in een snel veranderende arbeidsmarkt? Welke kansen liggen er nog voor om- en bijscholing van zijnstroom? Pak je als werkgever wel alle kansen die digitalisering en automatisering of andere innovatieve oplossingen te bieden hebben om op die wijze je personeelstekort op te lossen? Hoe zorg je voor interessant werk, voor hoogwaardig werk en hoe vervang je repeterend werk door technologie?

In de regio zijn er diverse initiatieven en vanuit Holland Rijnland zoeken we de samenwerking op met het onderwijs, de arbeidsmarktregio en het bedrijfsleven, om bewustzijn, antwoorden en oplossingen te genereren op bovenstaande vragen. Denk aan sectorale samenwerkingsverbanden, initiatieven vanuit het onderwijs en dienstverlening vanuit de arbeidsmarktregio. Nog te vaak zijn dit gescheiden werelden die juist door betere samenwerking meer impact kunnen maken voor de inwoners en werkgevers van Holland Rijnland. Om hier verandering in te brengen heeft Holland Rijnland een Human Capital Aanpak opgesteld die in hoofdstuk 3.2.3 nader wordt toegelicht.

³ Bron: Regio in Beeld, UWV, 2023

⁴ Bron: Atlas Research, 2024

3

Regionale inzet op economie: onze koers en ambitie

Het succes en de groei van de economie moet vanuit de bedrijven en de samenwerkingen tussen bedrijven, onderwijs- en kennisinstellingen en overheid zelf komen. De inzet van ons als overheid is er met name op gericht om te zorgen dat de randvoorwaardelijke zaken voor verdere groei en bloei van de economie en brede welvaart worden gecreëerd. We zien dat er voor verschillende onderwerpen al veel is georganiseerd in lokaal, subregionaal, maar ook bovenregionaal en provinciaal verband. De inzet van de regio Holland Rijnland - onder de vleugels van het koersdocument - is erop gericht om te focussen op die activiteiten waar we vanuit regionale schaal impact op hebben.

Op basis van het onderzoek van Atlas en de groei-ambanten in onze regio richten we onze gezamenlijke inzet op vier sleutelsectoren: Life Sciences & Health, Hightech, Greenports en Circulaire Bouw. Daarnaast benadrukken we het belang van een aantrekkelijke leefomgeving en een florerende vrijetijdseconomie, als randvoorwaarde voor een gezonde woon-werkbalans. De inzet op dit thema verloopt via de lijn van de samenwerking op het gebied van groen en blauw.

We erkennen het belang van zowel lokale als regionale economieën, met aandacht voor het midden- en kleinbedrijf (mkb) die in de keten van de sleutelsectoren actief zijn en daarmee een belangrijk aandeel leveren in de werkgelegenheid en onze economie. Deze bedrijvigheid biedt werkgelegenheid aan veel inwoners van de regio en profiteert van de nabijheid van de krachtige sleutelsectoren en omliggende metropolen door de zogenoemde agglomeratievoordelen.

We kiezen voor een vijftal thema's waarop we onze ondersteuning van bovenstaande sleutelsectoren concentreren:

- Ruimtelijke strategie
- Innovaties en crossovers
- Human capital
- Verduurzaming en circulaire bedrijvigheid
- Lobby en cofinanciering

Dit leidt tot onderstaande matrix die we als denkraam benutten of onze acties en investeringen bijdragen aan afgesproken koers.

Sleutelsectoren					
Sector-overstijgend	Life Sciences & Health	Hightech	Greenports	Circulaire bouw	Vrijetijdseconomie
• Bedrijventerreinen strategie • Kantorenstrategie • Regionale herontwikkelingsmaatschappij	• Doorontwikkelen LBS Park • Zijlhoek de Woerd	• Doorontwikkelen NL Space campus & UMV • Zijlhoek de Woerd			• Versterken Groen-Blauwe raamwerk
• Versterken kennis en innovatie-as	• Versterken kennis en innovatie-as • Hubs	• Versterken kennis en innovatie-as • Hubs	• Innovatiemakelaar • Verkenning toekomstbestendigheid	• Versterken kennis en innovatie-as	• Beterbenutten en versterken landschappelijke kwaliteit
• Human Capital Aanpak HR	• Human Capital Aanpak • HCA LBSP	• Human Capital Aanpak	• Human Capital Aanpak • Regiodeal	• Human Capital Aanpak	
• Regionale Investeringsagenda • Cofinancieringsfonds	• Energietransitie	• Energietransitie	• Energietransitie	• Bouwhubs	
• Regionale Investeringsagenda • Cofinancieringsfonds	• Economisch fonds (RIA)	• Economisch fonds (RIA)	• Economisch fonds (RIA) • Regiodeal	• Economisch fonds (RIA)	

De vier sleutelsectoren en vijf thema's uit het economisch denkraam lichten we in onderstaande paragrafen nader toe.

3.1 Sectoren regionale inzet Holland Rijnland

3.1.1 Life Sciences & Health

Met de Life Sciences & Health-sector op het Leiden Bio Science Park heeft Holland Rijnland een unieke groei-brijlant in haar regio. Dagelijks werken er ruim 22.000 professionals alleen al op het Leiden Bio Science Park (LBSP). Het LBSP is een campus van nationaal belang. Op het park is een compleet ecosysteem aanwezig. De bedrijven op het LBSP leveren een diversiteit aan banen voor alle opleidingsniveaus. De vraag naar met name mbo-geschoold personeel blijft de komende jaren groot. Het LBSP is met afstand het grootste cluster van Life Sciences & Health-bedrijven (LSH) in Nederland, en een van de grotere in Europa. De sector groeit bovengemiddeld, creëert veel directe en indirecte werkgelegenheid en heeft een grote aantrekkingskracht op (inter)nationale bedrijven. De LSH-sector is op basis van patentonderzoek de motor van innovatie in de economie van Holland Rijnland. De sector is bovendien goed ingebed in de regio en de kennis en kunde in dit cluster is niet eenvoudig elders te kopiëren. Het gemiddelde loonniveau ligt 9% hoger dan gemiddeld in Nederland – een teken dat er 'waardevol' werk wordt verricht. De Life Sciences & Health-sector op het LBSP is daarmee de stuwende kracht voor de economie van de regio Holland Rijnland (Atlas Research, 2024): het is een magneet voor talentvolle jongeren, kennisintensieve bedrijvigheid en maatschappelijke gezondheidstransitie – waarvan de rest van de regio óók profiteert in termen van bijdrage aan de ervaren brede welvaart.⁵

Opgave

Om de groei van de LSH-sector de komende jaren te faciliteren is de inzet gericht op het versterken van het Leiden Bio Science Park en de economische keten die hiermee in verbinding staat. We zetten ons hiervoor in omdat een duurzaam en toekomstbestendig Life Sciences-cluster bijdraagt aan brede welvaart in de regio, een sterke bijdrage levert aan economische kracht en werkgelegenheid. De ontwikkelingen en de productie op het LBSP zorgen voor het verbeteren van de gezondheid op nationaal en internationale schaal. Het cluster is een visitekaartje voor de regio in zowel Nederland als op het wereldtoneel. Om dat zo te houden moeten we als regio blijven investeren in het cluster. Het cluster zelf ontwikkelt door naar een innovatiedistrict. Het faciliteren van de groei van het LBSP vraagt op een aantal onderdelen om inzet op het regionale schaalniveau, waarbij de gemeenten Leiden en Oegstgeest zelf altijd in de *lead* blijven.

De groeimotor kan gaan haperen als er onvoldoende talent is om de groei te faciliteren. Volgens een prognose van de Human Capital Agenda LBSP groeit het aantal medewerkers van ruim 22.000 medewerkers in 2023 naar 27.000 tot 30.000 medewerkers in 2027. Tegelijkertijd is er een verschuiving in het benodigde opleidingsniveau. De toegenomen focus van bedrijven op productie 'in huis' leidt tot een grotere behoefte aan mbo'ers. Daarom is het van groot belang om te blijven investeren in het onderwijsaanbod – zowel in de breedte (het vergroten van het aanbod) als in de diepte (het verbeteren van de aansluiting met de lokale arbeidsmarkt). Faciliteiten als de Biotech Training Facility ondersteunen het opleiden van eigen personeel van bedrijven in een speciale opleidingslocatie met een proeffabriekopstelling.

Vanuit de regio kan onder andere worden bijgedragen door de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt te verbeteren, gebruik te maken van onbenut arbeidspotentieel en te werken aan uitbreiding van opleidingen, met name op mbo-niveau om de instroom te vergroten voor bijvoorbeeld MLO- en techniekopleidingen. Daarnaast kan ook op lagere scholen kinderen al kennismaken met techniek en wat er op het LBSP gebeurt.

Om talent in de regio te behouden, zijn blijvende investeringen in de aantrekkelijkheid van het woonklimaat nodig. Zowel voor de praktisch geschoolde als theoretisch geschoolde medewerkers op het LBSP is dit een uitdaging. Dit hangt samen met het inlopen van het huidige tekort aan woningen, en een matige autobereikbaarheid van de regio. De bereikbaarheid per OV, via spoor of HOV is goed. De doorontwikkeling van het station Leiden Centraal zorgt voor een betere doorstroom en bereikbaarheid van het station en het LBSP voor de forens die met het OV, per spoor of per bus, via Leiden CS reist.

Onze koers

Als gemeenten in de regio Holland Rijnland erkennen en omarmen we de economische kracht van de Life Sciences & Health-sector en het belang van het LBSP voor onze regio. We zijn ons bewust van de kansen voor de toekomst, maar ook van mogelijke opgaven die op ons afkomen. Om die economische groeimotor ook in de toekomst te laten groeien en bloeien, zetten we als gezamenlijke partners in om op een aantal onderdelen te werken aan het toekomstbestendig houden van de Life Sciences & Health-sector. Dit richt zich onder andere op:

- **Ruimte bieden** voor versterking van het LSH-cluster: onder andere door uitbreiding van het LBSP richting Katwijk en Oegstgeest en door het bieden van ruimte aan toeleverende bedrijven en dienstverleners voor het LBSP in de regio.
- **Bereikbaarheid LBSP verbeteren**: onder andere door het regionaal meefinancieren in het MIRT-onderzoek knoop Leiden Centraal en bijdrage aan InnovationQuarter.
- Het **verbeteren van de oost-westverbinding** in de Stedelijke As voor OV.
- **Ondersteunen bij de realisatie van de Human Capital Agenda** voor het ontwikkelen, aantrekken en behouden van talent, beginnend op lagere school en doorstroming naar vervolgonderwijs met projecten en stageplaatsen.
- **Realisatie van meer woningbouw** voor van (nieuwe) werknemers in de kenniseconomie van de Stedelijke As.

3.1.2 Hightech (space en autonoombewegende (drone)technologie)

Zuid-Holland kent de hoogste concentratie hightech-bedrijven van Nederland. Er werken ruim 100.000 werknemers bij meer dan 16.000 bedrijven. Binnen Holland Rijnland spitst de hightech-sector zich toe op spaceen autonoombewegende (drone)technologie, geconcentreerd rondom de innovatiehotspots van NL Space Campus met ESA ESTEC, Unmanned Valley, en van topbedrijven zoals Airbus in Leiden. Deze unieke clusters leveren een belangrijke bijdrage aan de innovatiekracht van de regio, én daarbuiten, en worden aan kracht versterkt door de betrokkenheid van kennisinstellingen zoals de Beta Faculteit van de Universiteit Leiden, TNO, SRON, de TU Delft, de Hogeschool Leiden, de Leidse instrumentmaker School, mboRijnland, het ROC van Amsterdam, Erasmus Universiteit, InHolland en Universiteit Twente/ITC faculteit.

Ruimtevaarttechnologie en satellietdata zijn inmiddels onmisbaar voor (vitale) infrastructuur, klimaat, wetenschap en veiligheid. Investeren in ruimtevaart is bovendien essentieel voor het verminderen van strategische afhankelijkheden en levert in Nederland banen en inkomsten op.⁶ De NL Space Campus in Noordwijk is het knooppunt van de Nederlandse ruimtevaart en één van de belangrijkste centra van Europa met 4.000 banen in de ruimtevaart. De doorontwikkeling van NL Space Campus staat de komende jaren centraal met onder andere de bouw van het Cometlab (een locatie voor innovatie en productontwikkeling) en het Basecamp (het hart van de campus) en faciliteiten voor de lokale activiteiten van de kennisinstellingen.

Unmanned Valley biedt naast vestigingsmogelijkheden een aantrekkelijke campusomgeving rondom steeds autonomer functionerende technologie in de lucht, op de weg of in het water. Dit is uniek vanwege de faciliteiten en regelgeving die hier toestaat innovaties te testen. Doordat deze technologie steeds meer wordt ingezet om repeterend werk te vereenvoudigen worden deze toepassingen steeds meer ingezet. Met de mogelijkheid om bijvoorbeeld met drones buiten het zicht van een piloot te kunnen en mogen vliegen (ook wel Beyond Visual Line Of Sight of BVLOS-vliegen genoemd), zal het aantal maatschappelijke en economisch relevante toepassingen snel groeien. De test faciliteiten van Unmanned Valley dragen bij aan het versnellen van deze innovatieve ontwikkelingen richting marktintroductie en/of passende regelgeving. En het assisteren van beleidmakers als het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat om deze innovaties te vertalen naar passende regelgeving bij marktintroductie.

Opgave

Eén van de belangrijke sleutels om de economie van de regio te versterken, is het bevorderen van innovatie binnen deze clusters én via crossovers in de samenwerking met andere sectoren in de regio. Daarbij is de kracht van de kennisintensieve maakindustrie dat de innovaties die deze sector ontwikkelt, bijdragen aan de grote opgaven waar de regio voor staat, zoals de energietransitie, digitalisering, gezondheid, natuurvriendelijke landbouw en circulaire economie. Dit kan versterkt worden door gecombineerd gebruik van zogenaamde sleuteltechnologieën waaronder onder andere 5G, Internet der dingen, kunstmatige intelligentie, robotica en straks quantumtechnologie of andere deep-tech. Hierdoor kunnen processen verregaand geautomatiseerd en gedigitaliseerd worden waardoor het ook weer mogelijk wordt om concurrerend in Nederland te produceren.

Zo zien we dat de inzet van satellietdata, dronetechnologie en detectiesoftware (remote sensing) een belangrijke en noodzakelijke bijdrage kan leveren om het gebruik van niet-biologische gewasbeschermingsmiddelen te verminderen binnen de Greenports. Kan de deeltjesversneller (AMS) van TNO ingezet worden om medicijnontwikkeling te versnellen. Levert de door het space-cluster gegenereerde data, informatie over klimaatverandering en onze omgeving. En kan een structurele samenwerking tussen het NL Space Campus en Unmanned Valley veel betekenen voor de bewakings-, beveiligings- en defensie-industrie met de gebundelde kennis over observatie, communicatie, positiebepaling en herkenning.

5 Bron: Atlas Research, 2024

6 Bron: Vanuit de ruimte, voor de aarde: langetermijn-ruimtevaartagenda voor Nederland

‘Ondernemers én bestuurders moeten op zoek gaan naar crossovers om de onderlinge verbinding te versterken en nieuwe ideeën en toepassingen te genereren’

Atlas Research, 2024

Door de samenwerking binnen de clusters op de kennis- en innovatieas van de regio Holland Rijnland te versterken en te verbreden naar de Duin- en Bollenstreek kunnen we de slagkracht en innovatiekracht nog sterker maken. Dit sluit volledig aan bij de identiteit van de regio Holland Rijnland met knappe koppen en slimme handen. De regio zet daarom in op het bij elkaar brengen en benutten van *hands-on* kennis op de werkvloer, de kennis en technologieën binnen de clusters, én de uitwisseling van kennis van buiten de regio.

Onze koers

Juist doordat innovatie zich altijd moet ‘bewijzen’ en overtuigend moet zijn, is de eensgezinde aandacht en jarenlang vasthouden aan en investeren in het wenkend perspectief van de 13 gemeenten in de regio cruciaal. De ontwikkeling die het Leiden Bio Science Park de afgelopen 40 jaar heeft doorgemaakt is hier een goed voorbeeld van. We zien dat de hightechsector op tal van onderdelen nog een stap extra kan zetten als het gaat om impact maken. We hebben de volgende ambities:

- We willen bestaande samenwerkingen tussen bedrijfsleven en kennisinstellingen gebruiken om de verbinding tussen onderwijs en arbeidsmarkt te versterken. Met name door op alle opleidingsniveaus jongeren en zijinstromers aan te trekken.
- We willen de samenwerking tussen sectoren bevorderen door kennisuitwisseling in aanvulling op en samen met InnovationQuarter, de economic boards en de kennisclusters om tot concrete toepassingsmogelijkheden te komen.
- We willen de kennisclusters NL Space Campus, Unmanned Valley en LBSP verder doorontwikkelen.
- Zowel de fysieke verbindingen – ook als het gaat om bereikbaarheid – en de organisatorische verbindingen tussen onze kennisclusters in onze regio te versterken.

Hierbij benutten we de kracht van de Stedelijke As om ook buiten de regio verbindingen te maken met Delft (TU Delft), hbo- en mbo-kennisinstellingen en hiermee de samenwerking te intensiveren. Het gaat daarbij om het sterker maken van de kennisintensieve groeimarkten en het versterken van de propositie van Holland Rijnland.

3.1.3 De Greenports

Midden in de zuidwestelijke Randstad en midden in onze regio liggen van oudsher sterke economische dragers, bekend als het sierteeltcluster van bomen-, bollen- en bloemteelt. De sierteeltsector is van (inter)nationaal belang is voor Holland Rijnland en de rest van Nederland. Vanuit een eeuwenlange historie is

de sierteelt en zijn de Greenports diepgeworteld in de samenleving, het economische profiel en dna van (een deel) van de regio. De sierteeltsector en de Greenports hebben daarmee nog altijd een belangrijke positie als het gaat om bijdragen aan onze cultuur, ons erfgoed en in het recreatieve en toeristische aanbod. In Holland Rijnland bevinden zich drie van de zeven nationale Greenports: Boskoop, Duin- en Bollenstreek en het Zuid-Hollandse deel van Aalsmeer. De Greenports zijn clusters van kennis, innovatie, ondernemerschap, handel en teelt(innovatie) in bloemen, bollen en bomen. In triple-helixverband werken zij al jaren aan de versterking van deze gebieden. In de Greenport Aalsmeer vindt voornamelijk teelt van bloemen en planten plaats, grotendeels in kassen. De Greenport Boskoop is gespecialiseerd in het kweken van bomen en planten. Het kweken van bloembollen vindt in onze regio plaats in de Greenport Duin- en Bollenstreek. Zowel het kweken van bomen en bollen is teelt op open land. Binnen Holland Rijnland is het voornamelijk de sierteelt die het economisch zwaartepunt vormt in het veelzijdig landelijk gebied.

Opgave

Net als bij alle andere economische (top)sectoren geldt ook voor de Greenports dat we continu moeten blijven werken aan de toekomst. Ondanks dat bijvoorbeeld de prachtige bloemenvelden in de Duin- en Bollenstreek in het voorjaar een grote aantrekkingskracht heeft voor de regionale toeristische economie en brede welvaart, betekent dit niet automatisch dat dit altijd zo zal blijven. De sector én daarmee de regio kent ook kwetsbaarheid. Die kwetsbaarheid laat zich op onderdelen nu al zien in de drie Greenports, bijvoorbeeld als het gaat over de inzet van arbeidsmigranten, de huisvesting van deze groep en de invloed op de veilige leefomgeving. Daarnaast bestaat er ook een kwetsbaarheid als je bijvoorbeeld kijkt naar de huidige impact van de economische bedrijfsvoering op de natuur, waterkwaliteit, gezondheid en het klimaat. Ecologie en economie moeten weer in balans worden gebracht zodat de Greenports weer nieuwe bedrijvigheid en verdienmodellen kan ontwikkelen met bijvoorbeeld klimaatbestendige polders en ecosysteemdiensten (biodiversiteit).

Gelukkig heeft Holland Rijnland toegang tot een uniek regionaal ecosysteem, waarin kennis, innovatie, uitgangsmateriaal, veredeling, vermeerdering, verwerking, handel, logistiek en recreatie sterk verweven zijn.

Onze koers

Het inzetten van de koers voor de Greenports doen we aan de hand van drie pijlers.

- **Groen en gezond leven:** betere kwaliteit van water, bodem en natuur in de Greenports en meer mogelijkheden voor milieubewust telen.
- **Vakkennis en voldoende ontwikkeling:** we maken een sprong in innovatie met een vakgeneratie die concrete oplossingen levert voor 'groene en grijze' uitdagingen, bijvoorbeeld voor de inzet van robotisering en technologie, nieuwe (groene) verdienmodellen en opslag van regenwater. De verbinding met kennisclusters is hier van belang.
- **Grip op arbeidsmigranten en een betere kwaliteit van leven:** naast betere registratie en regionale afspraken over minimale eisen voor huisvesting, is onze ambitie om de leefbaarheid te verbeteren arbeidsmigranten, om zo te zorgen voor meer verbinding met de rest van de samenleving en veiligheidsincidenten te voorkomen.

Hierbij benutten we de kennis van Unmanned Valley, de NL Space Campus en het Leiden Bio Science Park, maar ook de WUR, de TU Delft en de Erasmus Universiteit via het Resilient Delta Initiative.

3.1.4 Circulaire bouw

Het bouwcluster is in een deel van onze regio sterk vertegenwoordigd. Een belangrijke ontwikkeling in bouwend Nederland is circulair bouwen. Circulair bouwen biedt Holland Rijnland de kans om aan de regionale woningopgave te voldoen, op een toekomstbestendige manier. Door bouwmaterialen te hergebruiken en meer biobased te bouwen kan de regio haar bouwdoelen halen binnen de emissieruimte en worden hoge(re) prijzen door schaarste van bouwmaterialen voorkomen. Doen we dit niet en bouwen we op de oude manier door dan dreigt in 2026 de emissieruimte te worden overschreden. Circulair bouwen komt voort uit de circulaire economie waar het draait om slim gebruik van grondstoffen, producten en goederen waardoor deze oneindig hergebruikt kunnen worden. De circulaire bouw is een belangrijke opgave én is als economische sector onmisbaar bij het verduurzamen van onze fysieke woon- en leefomgeving (woningbouw, infrastructuur, ontwikkeling werklocaties).

Opgave

Een probleem dat de bouwsector ondervindt is het ontbreken van een regionale circulaire bouwhub waar bouwelementen en materialen van sloopprojecten uit de regio kunnen worden verzameld, opgeslagen en als nodig verwerkt. Het gebrek aan een regionale circulaire bouwhub maakt het lastig vrijkomende bouwelementen en materialen van sloopprojecten te koppelen

aan bouwprojecten. Hierdoor gaan meer bouwstoffen verloren dan nodig, wat de circulaire bouw vertraagt. Deze vertraging vormt een bedreiging voor de regionale bouwopgave.

We identificeren daarmee een belangrijke rol als het gaat om het aanjagen van de circulaire bouw. Juist door dit op het niveau van de 13 gemeenten te organiseren maken we slagkracht en kunnen we een katalysator zijn voor het laten groeien van de sector. Onder project 12 Hubs grondstoffen, materialen, goederen en personen van de Regionale Investeringsagenda (RIA) zet de regio onder andere in op het versterken van de circulaire bouw. Het ontwikkelen van een regionale circulaire bouwhub staat ook bij de provincie Zuid-Holland en de Omgevingsdienst West-Holland op de radar.

De beweging (of ontwikkeling) naar circulair bouwen biedt in onze regio ook kansen voor koppeling met de Greenports en voor nieuwe verdienmodellen in de landbouw. Bijvoorbeeld door het kweken van duurzame, biobased bouwmaterialen. Daarnaast vraagt de transitie naar een circulaire economie ook iets van de kennis- en vaardigheden van onze vakmensen.

Onze koers

Het verkennen van crossovers met andere (sleutel) sectoren waarbij de circulaire bouw en de ontwikkelingen in die sectoren elkaar versterken. Bijvoorbeeld als het gaat om de koppeling met de Greenport-sectoren, nieuwe verdienmodellen in de landbouw zoals het kweken van duurzame biobased bouwmaterialen.

In samenwerking met de Provincie Zuid-Holland, de Omgevingsdienst West-Holland en de Omgevingsdienst Midden-Holland verkennen en ontwikkelen we een regionale circulaire bouwhub waar vrijkomende herbruikbare bouwelementen en materialen kunnen worden op- en- overgeslagen, gesorteerd en bewerkt.

Verder leidt de transitie naar een circulaire economie de komende jaren tot een continue stroom aan kennis- en vaardigheidsontwikkeling en toepassingen.

3.1.5 Ondersteuning van de beeldbepalende vrijetijdseconomie

Naast deze vier sleutelsectoren waarlangs we de regionale economie versterken, benadrukken en erkennen we het belang van de vrijetijdseconomie als beeldbepalende sector. De vrijetijdseconomie levert een belangrijke bijdrage aan de leefbaarheid en aantrekkelijkheid van onze regio. Met name voor onze eigen inwoners,

maar ook voor recreanten en toeristen die onze regio bezoeken. Uniek aan onze regio is de ligging midden in de Randstad omgeven door groen en waterrijke landschap en de ligging naast de zee en de duinen. Dit landschap biedt veel recreatieve mogelijkheden voor fietsen, wandelen, varen en kent plattelandsattracties met streekproducten. Het landschap heeft verder een bijzondere cultuurhistorische waarde met onder meer de (water)molens en droogmakerijen, de Romeinse Limes, landgoederen en de historische binnenstad van Leiden en ruimte voor recreatie van de kust naar het Hollandse plassengebied.

Economisch gezien is de vrijetijdseconomie niet voor heel Holland Rijnland, we zien hierin subregionale verschillen, de meest innovatieve sector met een relatief kleine toegevoegde waarde voor de regionale economie.⁷ Het is niet van dezelfde orde als de andere sleutelsectoren die uit het Atlas-onderzoek naar voren zijn gekomen. Tegelijkertijd erkennen we het belang van de recreatieve en toeristische waarden van onze regio als het gaat om een aantrekkelijke woon- werk- en leefomgeving. Voor het aantrekken en behouden van talent is het van belang dat de leefomgeving prettig is en dat er ruimte is voor recreatie. Een goede leefomgeving, gecombineerd met ruimte voor recreatie draagt in positieve zin bij aan het vestigingsklimaat van de regio.

Ook levert de vrijetijdseconomie in de regio een belangrijke basisbehoefte voor bewoners en bezoekers. De regio zet hierbij in op de bovenlokale netwerken en randvoorwaarden om dit te versterken. Met de Regionale Investeringsagenda (RIA) draagt de regio bij aan de vrijetijdseconomie door te investeren in de groenblauwe netwerken en in de recreatieve kansen in de regio. Met de prioritaire projecten 10 Groenblauw Raamwerk en 11 Benutten en versterken landschappen

lijke kwaliteiten zet de regio in op het versterken van recreatie, de leefomgeving en de toeristische kant van onze regio. Ook met het Thematisch Fonds stimuleren we de ontwikkeling van 'groen en klimaatbestendig'. Vanuit het Koersdocument Economie onderschrijven en steunen we de inzet die vanuit het domein Groen wordt gepleegd op deze ontwikkelingen.

3.2 Thema's regionale inzet Holland Rijnland

3.2.1 Ruimtelijke strategie

We staan samen met het bedrijfsleven voor de uitdaging om de regionale economie vitaal en concurrerend te houden. Een aantrekkelijk vestigingsklimaat met voldoende en toekomstbestendige bedrijventerreinen - dus ruimte voor werk - is daar onlosmakelijk aan verbonden. Kwalitatief goede locaties en een goed vestigingsklimaat voor de komende jaren, waardoor nieuwe en bestaande bedrijven, maakbedrijven, stadsverzoerende bedrijven, startups en scale-ups kunnen groeien en zich kunnen ontwikkelen. Binnen Holland Rijnland hebben we een aantal sprekende plekken die een belangrijke rol vervullen in onze economie. Het Leiden Bio Science Park, NL Space Campus, Unmanned Valley en de Greenports. We zien dat de groei van deze plekken tegen de grenzen aanloopt. Daarnaast gaat het ook om het faciliteren van en inzetten op snelle verbindingen en mobiliteitshubs naar onze belangrijke werklocaties.

Om deze fysiek ruimtelijke uitdagingen het hoofd te bieden werken we samen. Hiervoor benutten we de regionale bedrijventerreinenstrategie Holland Rijnland als instrument om hier sturing aan te geven. De regionale bedrijventerreinenstrategie Holland Rijnland fungeert als onderlegger voor programmeringsafspraken

⁷ Bron: Atlas Research, 2024

met de provincie als het gaat om het accommoderen van nieuwe ruimte voor economie. Een goed vehikel voor het revitaliseren en verdichten en beter benutten van bedrijventerreinen is de Regionale Ontwikkelingsmaatschappij (ROM). Deze ROM is als pilot binnen Economie071 gestart als onderdeel van de Regionale Investeringsagenda maar kan worden opgeschaald tot een vehikel van en voor heel Holland Rijnland.

3.2.2 Innovaties en crossovers

We zetten als regio in op een aantal sleutelsectoren die van zichzelf een bepaalde economische kracht vertegenwoordigen. Tegelijkertijd zien we dat deze sectoren onderling nog niet sterk verbonden zijn. Hier kunnen we als regio de meerwaarde vergroten, juist door die verbinding tussen sleutelsectoren te stimuleren en te faciliteren. Ondernemers en bestuurders moeten op zoek gaan naar crossovers om de onderlinge verbinding te versterken en nieuwe ideeën, innovaties en toepassingen te genereren – bijvoorbeeld verduurzaming, biobased-grondstoffen voor de bouw, space- en drone-technologie in de Greenports. Crossovers kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de toekomstbestendigheid van een economische sector en het benutten van innovatieve toepassingen.

We gaan dit als regio mogelijk maken door ontmoeting en uitwisseling en samenwerking te faciliteren tussen (bedrijven en organisaties in) sterke sectoren. Het faciliteren van ontmoetingen en gesprekken, gekoppeld aan een programmatische aanpak, zijn de belangrijkste eerste stappen om voortgang op dit thema te realiseren. De programmatische aanpak Versterken Kennis- en Innovatieas, is een goed voorbeeld van hoe dit tot stand te brengen.

3.2.3 Human Capital

Het aantrekken van talent heeft prioriteit in onze samenwerking. Holland Rijnland biedt werkgelegenheid aan alle opleidingsniveaus. De kracht van de regio is de samenwerking tussen praktisch, theoretisch en wetenschappelijk geschoolden. Om onze economie groeiend en bloeiend te houden naar de toekomst toe is het cruciaal dat er in voldoende mate (internationaal) talent beschikbaar is. Niet alleen de universitaire opgeleiden die onderzoek doen, ook de toegepast (hbo) en praktisch geschoolden die technologie maken en toepassen. Juist in de sleutelsectoren waar we ons op richten is die wisselwerking tussen kennis en toepassing cruciaal. Met het oog op de toekomstbestendigheid van deze sectoren, zetten we via de Human Capital Aanpak in op het ontwikkelen van kennis en vaardigheden op het terrein van digitalisering, energietransitie en circulaire economie. De activiteiten richting zich op:

Talent aantrekken:

- Loopbaanoriëntatie voor basis- en voortgezet onderwijs; initiatieven die leerlingen enthousiast maken over het werken in sectoren met veel vraag naar personeel bijvoorbeeld techniek, Life Sciences & Health, Zorg en welzijn (breed) ICT of in de Greenport.
- Loopbaanoriëntatie voor volwassenen: advisering en introductieprogramma's als iemand een baan zoekt, werk dreigt te verliezen of een carrièreswitch wil maken.
- Internationaal Talent: een aantal sectoren is specifiek op zoek naar internationaal talent, bijvoorbeeld in de Life Sciences & Health-sector en in de Hightech.

Onderwijs en arbeidsmarkt:

- Interactie tussen onderwijs en bedrijfsleven via stages, afstudeeropdrachten en (toegepast) onderzoek.
- Leven Lang Ontwikkeltrajecten (LLO): om- en bijscholingstrajecten voor werkenden en zijinstromers zodat zij de mogelijkheid krijgen om hun baan te behouden of een overstap kunnen maken naar een andere sector.
- Praktijkomgevingen, fieldlabs en campussen: leeromgevingen die als middel kunnen worden ingezet om de interactie tussen onderwijs, bedrijfsleven en onderzoek te faciliteren. Denk hierbij aan open innovatieomgevingen waar faciliteiten en apparatuur beschikbaar zijn om technieken en technologieën te demonstreren, te testen en er mee te leren werken.

Slim en inclusief:

- Open en strategisch HR-beleid: activiteiten gericht op aantrekkelijk werkgeverschap, het stimuleren van inclusiviteit en diversiteit, gezamenlijke werving van talent door trainee- en onboardingprogramma's of het delen van experts die in meerdere bedrijven werkzaam zijn.
- Werk anders organiseren ('job carving'): projecten waarbij gekeken wordt of een functie niet op een andere manier ingevuld kan worden. Bijvoorbeeld door het opdelen van activiteiten binnen een baan die door een expert worden gedaan, en activiteiten die door iemand in opleiding kunnen worden uitgevoerd.
- Digitalisering en automatisering van productieprocessen; een deel van de oplossing van het beperken van het personeelstekort ligt ook in verdere automatisering en robotisering van productieprocessen zodat er minder menskracht nodig is. Hier valt ook mensgerichte technologie onder, waarbij werknemers door technologie ondersteunt en ontlast worden in hun werkzaamheden. Bijvoorbeeld in de Greenports en in de zorg & welzijnssector liggen hiervoor kansen vanuit cross-overs uit de Hightech

'De regio heeft alles in huis om een sterke kennisregio te worden, maar dit blijkt nog niet uit de cijfers.'

RaboResearch, 2021

en LSH sector door de toepassing van techniek en innovaties.

Projecten en programma's die we via de Human Capital Aanpak ondersteunen hebben altijd een raakvlak met bovenstaande activiteiten. Een belangrijk onderdeel van de Human Capital Aanpak is de samenwerking met de Arbeidsmarktregio Holland Rijnland. Door de krachten te bundelen op het snijvlak van de economie en het sociaal domein begeleiden we meer mensen naar werk in de sleutelsectoren van onze regio. Verder zal ook met de drie (subregionale) economic boards op een goede wijze afstemming moeten worden gezocht over de koers en projecten.

3.2.4 Verduurzaming en circulariteit

Als regio stimuleren we bedrijven in hun verduurzaming en de transitie naar circulaire bedrijfsvoering. In het kader van de grote transities naar verduurzaming werken we vanuit de regio aan het delen van kennis, en waar nodig helpen we elkaar en bedrijven een handje om een stap vooruit te zetten.

Overheid en bedrijven lopen hierbij aan tegen obstakels als netcongestie of 'schuifruimte' om toe te groeien naar een circulaire economie. Voor schuifruimte ligt er een nadrukkelijke relatie met het thema ruimtelijke strategie en de regionale bedrijventerreinenstrategie. Immers moet er vaak eerst vrije ruimte beschikbaar

zijn voordat bedrijven kunnen verplaatsen om daarmee een verduurzamingslag en stap in circulaire bedrijfsvoering te maken.

3.2.5 Lobby en financiering

Complementariteit in netwerken, verbinden en lobby vanuit de kracht van Holland Rijnland. Het samen optrekken als 13 gemeenten om resultaten te boeken loont. Als regio staan we krachtiger en hebben we meer slagkracht richting provincie, de landelijke overheid en binnen Europa. Primair en gericht op het versterken en toekomstbestendig maken en houden van de sleutelsectoren en gericht op de randvoorwaardelijke zaken om de economie te laten groeien (zoals bereikbaarheid, energienetwerk en financiële bijdragen).

Met de Regionale Investeringsagenda (RIA) werken we aan gezamenlijke cofinanciering om projecten te financieren. Binnen de RIA richten we een economisch fonds in om gericht en gefocust op thema's en sleutelsectoren financiële ondersteuning van projecten, initiatieven en onderzoeken mogelijk te maken en om flexibel in te kunnen springen op innovaties en kansen die zich voordoen, bijvoorbeeld vanuit het bedrijfsleven of het onderwijs. Het economisch fonds is bedoeld als aanjager voor kansrijke initiatieven. Het deel van het benodigde budget dat wordt gefinancierd door de gemeenten in Holland Rijnland dient als multiplier om meer externe gelden aan te trekken.

4

Hoe werken we samen?

4.1 Samenwerking tussen gemeenten onderling

Met het Koersdocument Economie beschikt de regio over een kompas om de komende jaren te werken aan het versterken van de agglomeratiekracht en het versterken en bijdragen aan brede welvaart in de regio. Met andere woorden: we hebben bepaald en inzichtelijk gemaakt waar we ons gezamenlijk hard voor maken, wat er bijdraagt aan het realiseren van onze doelen, maar ook wat niet.

Vanuit deze economische koers gaan we als regiogemeenten samenwerken in concrete programma's en projecten. Soms als 13 gemeenten samen en soms in subregionale coalities. We evalueren jaarlijks of de economische koers nog de goede kant op gaat en waar we staan met het bereiken van onze ambities.

Voor de uitvoering van onze economische koers hebben we als regiogemeenten verschillende rollen:

- **Verbinden:** we creëren verbindingen tussen overheid en ondernemers, ondernemers onderling en ondernemers met onderwijs- en kennisinstellingen.
- **Aanjagen:** we jagen verbinding en projecten en initiatieven aan die bijdragen aan onze gedeelde ambities en sociaal- en economische opgaven
- **Financieren:** we financieren om projecten, initiatieven en experimenten op weg te helpen en mogelijk te maken.
- **Profileren:** we dragen het profiel van Holland Rijnland uit om te zorgen voor meer zichtbaarheid binnen en buiten de regio, en op nationale en internationale schaal.
- **Faciliteren:** we faciliteren maatschappelijke initiatieven en die van ondernemers en zorgen voor voldoende ruimte en kansen om te ondernemen.

De maatschappelijke opgaven zijn complex, vergen langjarige inzet en strategische sturing. Met ons Koersdocument hebben we richting bepaald, echter vergt dit continue inzet en bijsturing. De Commissie Economie behoudt de rol van centrale strategische sturing op het geheel. Weten wat er speelt, kansen zien en opdrachten initiëren en adviseren aan het Dagelijks Bestuur (DB). Het DB operationaliseert de koers, blijft sturen op focus, ordent en prioriteert. Het DB fungeert daarmee als eerste voorportaal voor bestuurlijke besluitvorming als het bijvoorbeeld gaat over het inzetten van regionale uitvoeringskracht of middelen, op basis van advies van de Commissie Economie. Het ambtelijk economennetwerk van Holland Rijnland vormt de basis van de gemeentelijke samenwerking om de ambities uit dit koersdocument te realiseren. In het netwerk delen we

kennis en ervaringen en bereiden we besluitvorming voor. Holland Rijnland jaagt aan, verbindt, faciliteert en fungeert indien nodig van meerwaarde als gedeeld opdrachtgever. De organisatie Holland Rijnland faciliteert het procesmanagement om de voortgang te borgen.

4.2 Samenwerking met onze partners

Het vaststellen van onze regionale economische koers maakt het eenvoudiger om heel gericht de samenwerking met onze partners te organiseren en op de gedeelde belangen voortgang te boeken. Belangrijkste uitgangspunt is om het eigenaarschap en de inzet van verschillende initiatieven niet over te nemen, maar vanuit een gedeeld belang ondersteuning te bieden en de krachten te bundelen. Regionale samenwerking vindt met diverse stakeholders plaats:

- We gaan uit van bestaande triple helix-samenwerkingsverbanden op de sleutelsectoren uit dit economisch koersdocument. Daar vindt al interactie plaats tussen ondernemers, onderwijs en onderzoek. Vaak hebben deze initiatieven ook een eigen Human Capital Agenda met bijhorende projecten. We gaan geen dubbelingen organiseren, maar kijken waar we kunnen verbinden, versterken en versnellen.
- Met name op het thema Human Capital dragen we bij aan een optimale aansluiting van deze economisch georiënteerde samenwerkingsverbanden met de uitvoerende organisaties van de arbeidsmarktregio Holland Rijnland: het Regionaal Mobiliteitscentrum, het Werkgeversservicepunt en het Leerwerkloket. Zij helpen werkgevers en inwoners bij het vinden van personeel en het zoeken naar een baan of (om)scholing.
- De subregionale context wordt mede gevormd door de agenda's van de drie Economic Boards: Economic Board Duin & Bollenstreek, Economic Development Board Alphen aan den Rijn en Economie071. Human Capital is een speerpunt in al deze agenda's en ook hierbij geldt: als iets goed belegd is, dan is aanvullende regionale inzet niet nodig. Het begint echter met goed van elkaar weten wat de ambities zijn en welke projecten een bijdrage leveren aan de realisatie van die ambities. Zo kun je waar nodig de krachten bundelen of juist een blinde vlek adresseren. Ook VNO NCW West is een belangrijke strategische partner om de regionale ambities mee af te stemmen en lobbyactiviteiten op te zetten.
- De bovenregionale samenwerking vindt met name plaats langs de lijnen van de Provincie Zuid-Holland, de Economic Board Zuid-Holland en InnovationQuarter. InnovationQuarter levert een belangrijke bijdrage aan het aantrekken van bedrijvigheid, het stimuleren van innovatie en het beschikbaar stel-

len van vroege fase-financiering voor startups en scale-ups. Ze zijn actief betrokken bij de doorontwikkeling van de innovatiehotspots in onze regio. Dat geldt ook voor de Provincie Zuid-Holland. Hun Ruimtelijke Economische Visie, gericht op een duurzame, innovatieve en inclusieve economie biedt diverse handvatten om op onze gemeenschappelijke doelen samen de krachten te bundelen. De Economic Board Zuid-Holland is het bestuurlijk platform als het om triple helix-samenwerking gaat, met Taskforces op het gebied Energietransitie, Digitale Economie, Circulaire Economie, Human Capital en de Technologische Industrie.

4.3 Koppeling van het Koersdocument en Regionale Investeringsagenda

Holland Rijnland werkt met een Regionale Investeringsagenda (RIA), gericht op regionale samenwerking als sleutel tot succes. Deze gezamenlijke agenda bevat afspraken over de ambities en de aanpak van de opgaven. De agenda laat zien op welke manier wij in Holland Rijnland bijdragen aan het oplossen van nationale en provinciale opgaven op regionale schaal.

Binnen de Regionale Investeringsagenda zijn onze ambities naar vier opgaven vertaald:

- Een bereikbare en verbonden regio
- Een duurzame en energiezekere regio
- Een economisch sterke en innovatieve regio
- Een groene en klimaatbestendige regio

De inhoudelijke koppeling van het Koersdocument Economie zit voornamelijk vooral op de RIA-projecten Versterken Kennis- en Innovatieas, Regio Deal voor de Sierteeltregio, het haalbaarheidsonderzoek ROM Holland Rijnland en Hubs. Daarnaast kent de Regionale Investeringsagenda een thematisch fonds Economisch Sterk & Innovatief. Het economisch denkraam zoals beschreven in dit koersdocument (H3) is daarin overgenomen als inhoudelijk kader om te toetsen of projecten bijdragen aan de doelen die we met onze economische koers voor ogen hebben.

Onze koers is bepaald.
Nu gaan we de stap maken naar een slagvaardige adaptieve uitvoering, gericht op het versterken van onze regionale economie.
Zodat we ook in de toekomst trots kunnen zijn op onze mooie regio!

Contact

Voor vragen over het Regionaal Koersdocument Economie kunt u contact met ons opnemen.

telefoon 071 523 90 90
email communicatie@hollandrijnland.nl
website hollandrijnland.nl

